

اثر تراکم خاک ناشی از تردد تراکتور بر رشد و عملکرد ذرت آبی

عباس معلمی اوره و سید حسین کارپرور فرد^{*۱}

(تاریخ دریافت: ۸۵/۳/۱۳؛ تاریخ پذیرش: ۸۵/۱۱/۲۴)

چکیده

به منظور بررسی تراکم خاک در اثر تردد ماشین‌های کشاورزی آزمایش‌های مزرعه‌ای در طی دو سال زراعی (۸۳-۸۴) در مزرعه تحقیقاتی دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز واقع در منطقه باجگاه، روی گیاه ذرت انجام گرفت. تیمارها شامل وزن تراکتور در دو سطح و الگوی تردد در چهار سطح (بدون تردد اضافی، تردد بین خطوط کشت، تردد روی ردیف کشت و تردد در کل زمین) بود. اثر وزن روی نرخ رشد، جرم حجمی ریشه و عملکرد محصول معنی‌دار نبود، اما اثر تیمار تردد روی نرخ رشد، جرم حجمی ریشه و عملکرد معنی‌دار بود. تیمار تردد در کل زمین به طور متوسط ۳/۹۷ تن در هکتار و تیمار بدون تردد اضافی با ۶/۶۵ تن در هکتار به ترتیب کمترین و بیشترین عملکرد را نشان دادند.

واژه‌های کلیدی: فشردگی خاک، الگوی تردد، رشد و عملکرد ذرت، جرم حجمی ریشه

مقدمه

فشردگی خاک یکی از عوامل مهم محدود کننده رشد گیاه و عملکرد محصول است. به عبارت دیگر فشردگی خاک باعث کاهش نسبت تخلخل، مواد غذایی قابل دسترس، آب و اکسیژن مورد نیاز گیاه می‌شود. در اثر تراکم خاک، درصد خلل و فرج خصوصاً خلل و فرج‌های بزرگ خاک کاهش می‌یابد. بنابراین رشد ریشه گیاه محدود شده و برای رشد طولی و عرضی خود نیاز به صرف انرژی بیشتری نسبت به حالت عادی دارد. در صورتی که خاک خیلی متراکم شده باشد، رشد ریشه متوقف شده و قادر به عبور از لایه متراکم شده نمی‌باشد. از طرفی

تولیدات کشاورزی وابسته به تردد ماشین‌های کشاورزی است به نحوی که در کشاورزی مدرن کاشت و برداشت بدون تراکتور و کمباین غیر ممکن است. آسیب ناشی از تردد ممکن است به صورت قابل مشاهده در سطح زمین و یا غیر قابل مشاهده در لایه‌های زیرین خاک صورت گرفته باشد که در هر دو صورت آثار منفی بر تولید محصول می‌گذارد (۱۲). راگاو و همکاران (۱۱) با ۱، ۵، ۱۰ و ۱۵ بار تردد تراکتور و با فشار تماسی (Contact pressure) ۳۱، ۴۱ و ۶۲ کیلو پاسکال بیشترین فشار تماسی ۴۰ تا ۵۰٪ کاهش عملکرد ذرت بوده است. گامدا و همکاران (۴) گزارش کردند با افزایش وزن

۱. به ترتیب دانشجوی سابق کارشناسی ارشد و استادیار مکانیک ماشین‌های کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شیراز

*: مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی: karparvar@shirazu.ac.ir

و بدون تردد در خاک شنی منطقه کیوبک کانادا تحقیقی انجام دادند و گزارش کردند که در تیمار ۱۵ بار تردد و تحت تراکتور از ۱۰ به ۱۸ تن در خاک رسی کانادا کاهش عملکرد محصول ۲۷-۱۸٪ در شرایط مناسب آب و هوایی و کاهش عملکرد ۸۶-۵۵٪ در شرایط نامناسب آب و هوایی برای محصول ذرت به وجود آمده است. هامل (۷) با اعمال بار محوری ۵، ۱۰ و ۲۰ تن روی خاک سیلتی لومی در آیداهو، گزارش نمود که با افزایش بار، جرم مخصوص خاک و شاخص مخروطی در عمق ۷۵ سانتی متری افزایش پیدا کرده و بار ۱۰ و ۵ تن در کاهش محصول اثر معنی داری نداشته ولی در بار ۲۰ تن کاهش رشد ریشه و محصول نشان داده شده است. لووری و اسچولر (۹) بار محوری ۸ و ۱۲ تن را روی دو نوع خاک لومی سیلتی و رسی سیلتی اعمال کردند و گزارش نمودند عملکرد ذرت دانه ای در سال اول در هر دو نوع خاک و در سال دوم در خاک لومی سیلتی و در سال چهارم در خاک رسی سیلتی کاهش یافته است. گالنتی و همکاران (۵) در طی تحقیقی گزارش نمودند، در تراکم شدید ۵۰٪ کاهش عملکرد ذرت و در تراکم متوسط ۲۵٪ کاهش عملکرد ذرت به وجود آمده، جرم مخصوص خاک در تراکم شدید ۱/۸۲ و در تراکم متوسط ۱/۷۶ و در بدون تراکم ۱/۷۱ گرم بر سانتی متر مکعب بوده است.

تردد ماشین های کشاورزی باعث کاهش فضای بین ذرات خاک شده و چگالی خاک را افزایش می دهد. گیاه برای رشد ریشه در خاک متراکم ناچار به تحمل نیرو می شود، زیرا با مقاومت مکانیکی و کمبود اکسیژن قابل دسترس برای گیاه مواجه است (۱۶). اولین مطالعه ها در مورد کاهش رشد ریشه در مقابل خاک متراکم توسط تیلور و گاردنر (۱۵) صورت گرفت. آنها گزارش کردند که در خاکی با مقاومت به نفوذ ۲/۹۶ مگا پاسکال، به علت افزایش جرم مخصوص و کمبود رطوبت در خاک، ریشه قادر به نفوذ نبوده و مواد مغذی به آن نمی رسد.

برای مطالعه توسعه ریشه در بعضی تحقیقات تردد تراکتور

در کل زمین یک نواخت انجام می شود. راگاوان و همکاران (۱۰) به کاهش عمق ریشه از ۹۰ سانتی متر در پلات بدون تردد، به ۳۷ سانتی متر در پلات با ۱۵ بار تردد، در فشار تماسی ۶۲ کیلو پاسکال دست یافتند. اما در بعضی تحقیقات هم تردد تراکتور در کل زمین یک نواخت انجام نشده است، به نحوی که کاهش رشد ریشه در سمت تردد شده باعث افزایش رشد در سمت دیگر گردیده اما عملکرد در کل پایین آمده است (۱۳).

بیکی و سیمنس (۳) نیز گزارش کردند که تراکم به وجود آمده از تردد در زمین با رطوبت پایین، باعث افزایش عملکرد ذرت نسبت به کرت های بدون تراکم شده ولی تراکم در زمین با رطوبت بالا باعث کاهش عملکرد ذرت گردیده است. ورهیس (۱۸) در تحقیقی ۵ ساله، اثر تردد تراکتور بر جرم مخصوص خاک و شاخص مخروطی و عملکرد سویا را در خاک لومی شنی مینسوتا بررسی کرد و گزارش نمود که در ردیف هایی که دو طرف آنها تردد صورت گرفته باشد، جرم مخصوص خاک و شاخص مخروطی افزایش پیدا کرده ولی کاهش عملکرد نسبت به ردیف هایی که دو طرف آنها تردد نشده بود، تنها در سال دوم و پنجم رخ داد.

تاکنون تحقیقات زیادی روی تراکم خاک بر اثر تردد ماشین های کشاورزی انجام شده که اکثر این تحقیقات تردد در کل زمین می باشد. در تحقیق حاضر، تردد در سطح زمین به صورت یک نواخت انجام نگرفته و اثر تراکم خاک با دو تیمار:

(۱) وزن تراکتور در دو سطح :

۱- سبک، تراکتور مسی فرگوسن مدل ۲۸۵ (P₁),

۲- سنگین، تراکتور مسی فرگوسن مدل ۲۸۵ سنگین شده (P₂).

(۲) الگوی تردد در چهار سطح :

۱- بدون تردد اضافی (T₁),

۲- تردد بین خطوط کشت (T₂),

۳- تردد روی ردیف کشت (T₃),

۴- تردد در کل زمین (T₄).

روی خصوصیات خاک، رشد، جرم حجمی ریشه و عملکرد گیاه ذرت بررسی شده است. هدف از این تحقیق، مطالعه و

جدول ۱. خصوصیات بافت خاک محل تحقیق

افق	عمق cm	شن	سیلت درشت	سیلت ریز	رس	بافت
-----/-----						
A11P	۰-۳۰	۳۵	۳۰	۵	۳۰	رسی و شنی
A12P	۳۰-۵۴	۲۳	۳۰	۸	۳۹	رسی و شنی
A21P	۵۴-۱۱۲	۲۱	۳۱	۸	۴۰	رسی
A22P	۱۱۲-۱۵۸	۱۹	۳۸	۸	۲۵	رسی و شنی سیلت دار
C	۱۵۸-۱۸۰	۳۳	۴۵	۶	۱۶	رسی و شنی سیلت دار

مراحل انجام آزمایش

پس از انتخاب زمین، اواخر فروردین ماه خاک ورزی اولیه توسط گاوا آهن برگردان دار و در اواسط اردیبهشت ماه خاک ورزی ثانویه به وسیله دیسک و تسطیح کن در هر دو سال (۸۳-۸۴) انجام شد. در این مراحل از تراکتور جان‌دیر ۴۲۳۰ دو چرخ محرک به وزن ۵/۲ تن استفاده شد. عمق شخم تقریباً ۲۳ سانتی متر بود. پس از مراحل فوق الذکر عملیات کرت بندی و تعیین خطوط ردیف‌های کشت توسط متر، طناب، ژالن و چوب‌های علامت گذار به منظور اعمال تیمار الگوهای تردد، انجام گرفت. در اواخر اردیبهشت با آب دادن، رطوبت زمین مورد نظر بالا برده شد و پس از گذشت ۴ روز از آبیاری رطوبت در هر کرت در سه عمق (۰-۱۵)، (۱۵-۳۰) و (۳۰-۴۵) سانتی متری تعیین گردید. مقدار رطوبت در کل زمین اختلاف معنی داری نداشت و مقدار رطوبت در هر سه عمق به ترتیب ۲۲/۴، ۲۴/۹ و ۲۵/۸ درصد در سال ۱۳۸۳ و ۲۳/۱، ۲۵/۳ و ۲۶/۳ درصد در سال ۱۳۸۴ بود. سپس قبل از اعمال تیمارها شاخص مخروطی و جرم مخصوص ظاهری خاک اندازه گیری و نهایتاً تیمارها روی زمین اعمال شد. برای انجام تیمار وزن در دو سطح سبک از تراکتور مسی فرگوسن مدل ۲۸۵ (P₁) و سنگین از تراکتور مسی فرگوسن مدل ۲۸۵ سنگین شده (P₂) استفاده گردید. مشخصات وزن و فشار باد لاستیک تراکتور در هر دو تیمار، در جدول ۲ مشخص شده است. هنگام استفاده از این تراکتور فاصله مرکز به مرکز دو چرخ عقب و جلو، ۱۵۰

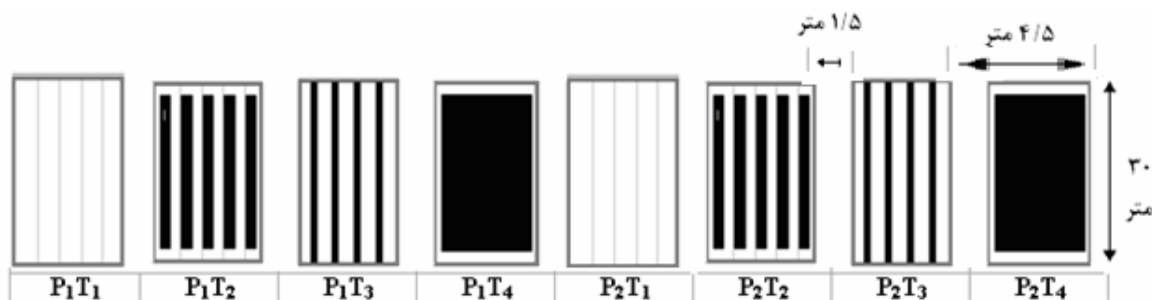
بررسی اثر تراکم ایجاد شده در لایه‌های زیرین خاک ناشی از تردد تراکتور بر خصوصیات خاک، رشد و عملکرد گیاه ذرت می‌باشد. لازم به ذکر است فشردگی ایجاد شده در لایه‌های زیرین خاک ناشی از تردهای انجام شده، شبیه سازی تراکم به وجود آمده ناشی از تردهای انجام شده در عملیات خاکورزی به خصوص عملیات خاکورزی ثانویه می‌باشد.

مواد و روش‌ها

وضعیت عمومی مزرعه تحقیقاتی

این آزمایش در قطعه زمینی از مزرعه تحقیقاتی دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز واقع در ۱۵ کیلومتری شمال غربی شیراز در منطقه باجگاه اجرا گردید. از لحاظ جغرافیایی در عرض ۲۹ درجه و ۳۶ دقیقه شمالی و طول جغرافیایی ۵۲ درجه و ۳۲ دقیقه شرقی قرار دارد و ارتفاع دشت باجگاه در محل اجرای این تحقیق ۱۸۱۰ متر نسبت به سطح آزاد دریا می‌باشد. مشخصات کلی خاک آن در خیلی عمیق به رنگ قهوه‌ای مایل به زرد تا قهوه‌ای مایل به زرد روشن با بافت رسی و شن بر روی طبقه‌ای به رنگ قهوه‌ای مایل به زرد بافت رسی با بیش از ۵٪ آهک به صورت پودر و ذرات سخت طبقه زیرین به رنگ قهوه‌ای مایل به زرد روشن با بافت شنی و رسی سیلت دار و بدون ساختمان می‌باشد. در جدول ۱، خصوصیات بافت خاک محل تحقیق موسوم به "سری دانشکده" مشخص شده است (۱).

فشار باد لاستیک تراکتور (psi)		وزن تراکتور (Mg)	
چرخ عقب	چرخ جلو	تراکتور مسی فرگوسن ۲۸۵ سنگین شده (P ₂)	تراکتور مسی فرگوسن ۲۸۵ (P ₁)
۱۲	۲۶	۳/۶	۲/۸

T_1 - بدون تردد اضافی ، T_2 - تردد بین خطوط کشت، T_3 - تردد روی ردیف کشت، T_4 - تردد در کل زمین

سانتی متر تنظیم شد. سرعت تراکتور در حین اعمال تیمار ۲/۴۲ کیلومتر بر ساعت بود.

تیمار الگوی تردد، با توجه به آن که محل تمامی کرت ها و مکان ردیف ها در هر کرت (۴ ردیف در هر کرت)، قبل از کاشت مشخص شده بودند، روی زمین اعمال شد. از آنجایی که فاصله دو چرخ تراکتور ۱۵۰ سانتی متر و فاصله دو ردیف ذرت ۷۵ سانتی متر بود، با هر گذر تراکتور دو خط را متراکم می کرد که یا هر دو خط روی ردیف و یا بین ردیف قرار داشتند. برای اعمال تیمار الگوی تردد بین ردیف، از ابتدای کرت، تراکتور به طول ۳۰ متر حرکت می کرد و روی همان مسیر پس از دور زدن در خارج از کرت برمی گشت تا تعداد تردد به ۵ بار برسد زیرا در لایه های زیرین خاک، فشردگی نسبتاً قابل ملاحظه ای ایجاد شود، سپس بین آن دو خط نیز ۵ بار تردد تکرار می شد. برای اعمال الگوی تردد روی ردیف نیز با توجه به خطوط علامت گذاری شده روی ردیف، قبل از مرحله کاشت به ترتیب بالا عمل می شد. برای اعمال الگوی تردد در کل زمین، تمام

شاخص مخروطی آن است که رطوبت خاک در آن بسیار تأثیر گذار بوده و باید هنگامی که بین انواع خاک‌ها مقایسه‌ای انجام می‌گردد رطوبت خاک‌ها نزدیک به ظرفیت مزرعه‌ای باشد (۱۲). از این رو تمام اندازه‌گیری‌ها در رطوبت نزدیک به ظرفیت مزرعه‌ای انجام شد. برای به دست آوردن شاخص مخروطی خاک، تا عمق ۴۵ سانتی‌متری قبل و بعد از اعمال تیمارها، به صورت تصادفی از ۶ نقطه از ردیف‌های ۲ و ۳ در هر پلات نمونه‌گیری انجام شد. شاخص مخروطی خاک مزرعه توسط نفوذسنج مخروطی ثبات مدل SP-1000 اندازه‌گیری گردید.

۳- ارتفاع حداکثر گیاه: به طور تصادفی ارتفاع حداکثر ۳ گیاه از ردیف‌های ۲ و ۳ در ۲۶، ۳۶، ۴۶، ۵۶، ۷۰ و ۸۰ روز پس از کاشت از طریق کشیدن برگ‌ها به طرف بالا، اندازه‌گیری شد.

۴- تعیین وزن ماده خشک: جهت تعیین وزن ماده خشک پوشش سبز گیاه، تعداد دو بوته از هر کرت بریده می‌شد و به مدت ۴ روز در دمای ۶۵ درجه سانتی‌گراد داخل آون خشک می‌گردید. وزن ماده خشک پس از ۲۶، ۳۶، ۴۶، ۵۶، ۷۰ و ۸۰ روز از مرحله کاشت اندازه‌گیری گردید.

۵- جرم حجمی ریشه: زمان به دست آوردن جرم حجمی ریشه درست بعد از مرحله بلال دهی بود. برای به دست آوردن جرم حجمی ریشه از روش تاردیو و مانیچون (۱۴) استفاده شد. در این روش در هر پلات گودالی به عمق ۸۰ سانتی‌متر و به عرض ۷۶ سانتی‌متر در طول ردیف گیاه زده شد. این گودال‌ها در ردیف‌های ۲ یا ۳ در هر پلات طوری زده می‌شد که دو ساقه ذرت در دو طرف طولی آنها قرار گیرد. در هر پلات جرم حجمی ریشه این دو گیاه اندازه‌گیری می‌شد. در این گودال، در مقابل سطح ریشه هر گیاه شبکه‌ای که سلول‌های آن ۲×۲ سانتی‌متر بود، قرار می‌گرفت. در شکل ۲ محل قرارگیری و طرز استفاده از شبکه مشخص شده است. شاخص ریشه برای هر مربع از شبکه به این صورت تعریف می‌شود که اگر در یک سلول ریشه‌ای دیده نشود شاخص ریشه برابر با صفر و اگر بیشترین مقدار ریشه را دارا باشد

لایه زیری خاک تأثیری نداشت. نهایتاً در اواسط خرداد ماه کاشت توسط کارنده پنوماتیکی چهار ردیفه در طول ۳۰ متر صورت گرفت. از بذر ذرت دانه‌ای رقم سینگل کراس ۷۰۴ از نوع هیبرید دیر رس با قوه نامیه ۸۵٪ و درصد خلوص ۹۸٪ استفاده شد. در هنگام کاشت مقدار بذر مصرف شده ۲۰ کیلوگرم در هکتار و فاصله بین دو ردیف کشت ۷۵ سانتی‌متر و فاصله روی ردیف ۱۸ سانتی‌متر و عمق کاشت ۵ سانتی‌متر تنظیم شد. سم‌های به کار رفته برای از بین بردن علف‌های باریک برگ و پهن برگ در این تحقیق، آترازین و آلاکلر بود. آترازین WP80٪ به مقدار ۵ کیلوگرم به همراه ۱ لیتر آلاکلر امولسیون ۴۸٪ در ۴۰۰ لیتر آب حل شد و مزرعه پس از کاشت و قبل از آبیاری اول سم پاشی شد. آفت کش استفاده شده جهت از بین بردن آفت در ۲۰ روز پس از کاشت دسیس نام داشت که به صورت یک لیتر در ۴۰۰ لیتر آب محلول شده و مورد استفاده قرار گرفت. تمامی این مراحل در دو سال زراعی ۱۳۸۳ و ۱۳۸۴ انجام گردید.

متغیرهای اندازه‌گیری شده

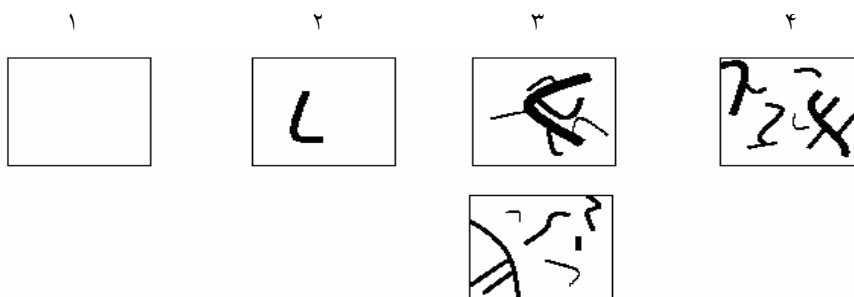
در هر کرت تمام اندازه‌گیری‌ها از ردیف‌های ۲ و ۳ انجام گرفت، تا آثار حرکت تراکتور در بین کرت‌ها در مراحل داشت، حذف شود.

۱- جرم مخصوص ظاهری خاک: برای به دست آوردن جرم مخصوص ظاهری خاک، به وسیله حلقه نمونه برداری به قطر ۵/۵ سانتی‌متر و ارتفاع ۴ سانتی‌متر از سه عمق (۱۵-۰)، (۳۰-۱۶) و (۴۵-۳۱) سانتی‌متر قبل و بعد از اعمال تیمارها، به صورت تصادفی از ۶ نقطه روی ردیف‌های ۲ و ۳ هر پلات نمونه‌گیری انجام شد. لازم به ذکر است که در هر یک از ۳ عمق دو نمونه به ارتفاع ۴ سانتی‌متر به فاصله ۳ سانتی‌متر نمونه‌گیری، سپس میانگین آن دو منظور می‌گردید.

۲- شاخص مخروطی: در بعضی تحقیق‌ها نشان داده شده است که حساسیت شاخص مخروطی نسبت به چگالی خاک در مقابل تردد ماشین بیشتر می‌باشد (۲)، اما یکی از معایب

شکل ۲. قرار گرفتن شبکه توری سیمی عمود بر ردیف گیاه ذرت برای خواندن شاخص ریشه

۱. بدون ریشه ($N=0$)
۲. یک ریشه با قطر بیشتر از ۰/۵ میلی متر ($N=2$)
۳. یک ریشه با قطر برابر با ۰/۵ تا ۱ میلی متر به همراه ریشه‌های کوچک یا چند ریشه با قطر کمتر از ۰/۵ میلی متر ($N=4$)
۴. دو ریشه با قطر بیشتر از ۰/۵ میلی متر به همراه ریشه‌های کوچک ($N=8$)

شکل ۳. تعیین شاخص ریشه به وسیله شمارش و اندازه ریشه (۱۴)

رابطه (۱) تخمین زده شد.

$$D_r = \frac{0.029 + 0.047N + 0.0119N^2}{V} \left(\frac{g}{cm^3} \right) \quad [1]$$

که در آن:

شاخص ریشه آن برابر ۸ می‌باشد. شاخص ریشه به صورتی

که در شکل ۳ مشاهده می‌شود، تعریف شده است. پس از به

دست آوردن شاخص ریشه، جرم حجمی ریشه با استفاده از

D_r : دانسیته ریشه هر سلول

N : شاخص ریشه هر سلول

V : حجم هر سلول ($V=2 \times 2 \times 2=8 \text{ cm}^3$)

۶- عملکرد: مقدار محصول تولیدی نیز با انتخاب تصادفی ۴ بلال از ردیف‌های ۲ و ۳ هر پلات از طریق برداشت دستی و مالش روی لاستیک عاجدار و دمیدن و وزن کردن آنها (وزن دانه در هر بلال) به دست آمد. تعداد کل بلال‌ها نیز در طول ۱۰ متر در وسط دو ردیف ۲ و ۳ شمرده شد. تا براساس تعداد بلال در واحد سطح و وزن دانه در هر بلال عملکرد ذرت (تن در هکتار) به دست آید.

طرح مورد استفاده در تحقیق

این آزمایش به صورت طرح فاکتوریل 4×2 در قالب طرح بلوک‌های کاملاً تصادفی در ۳ تکرار انجام شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های آزمایش از نرم افزار MSTATC استفاده شد. مقایسه میانگین‌ها از طریق آزمون دانکن در سطح ۰/۰۵ انجام شد. نمودارهای مورد نیاز با استفاده از نرم افزار EXCEL رسم گردید.

نتایج و بحث

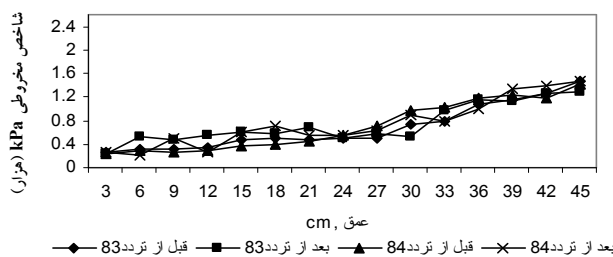
جرم مخصوص ظاهری و شاخص مخروطی خاک

با توجه به جدول ۳ اثر تیمار وزن تراکتور بر جرم مخصوص ظاهری خاک به جز در عمق ۱۵-۰ معنی‌دار نمی‌باشد. البته این نتیجه به علت آن است که اختلاف زیادی بین دو سطح وزن وجود ندارد. البته در عمق ۱۵-۰ نیز به دلیل آن که عمقی سطحی محسوب می‌شود و در هنگام تردد دارای رطوبت بالایی بوده، تغییرات وزن سبب اختلاف معنی‌دار جرم مخصوص ظاهری خاک شده است (جدول ۴-۲). اثر تردد با توجه به جداول ۳ و ۴-۱ بر جرم مخصوص ظاهری خاک، حدوداً تا عمق ۳۰ سانتی‌متری معنی‌دار می‌باشد. با توجه به شکل ۴ شاخص مخروطی خاک در تیمارهای تردد در کل زمین و تردد روی ردیف تا عمق حدود ۳۰ سانتی‌متری و در

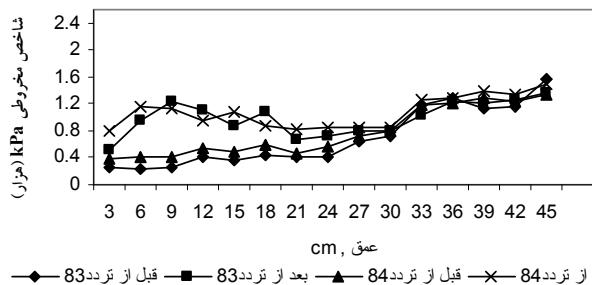
تیمار تردد در بین ردیف تا عمق حدود ۲۰ سانتی‌متری اثر معنی‌داری گذاشته است. این به آن علت است که اندازه‌گیری‌ها از روی ردیف گرفته شده بنابراین هنگامی که تردد در بین ردیف صورت گرفته در عمق کمتری اثر گذار بوده است. در تحقیقات دیگر نیز نتایج مشابهی به دست آمده است به این ترتیب که کاسپر و همکاران (۸) در تحقیقی یافتند که در ناحیه آیووا جرم مخصوص ظاهری خاک در وسط مسیرهای تردد بیشتر از محیط‌های غیر تردد می‌باشد. همچنین در این ناحیه هملت و همکاران (۶) جرم مخصوص ظاهری خاک را در عمق ۳۰ سانتی‌متری مسیرهای تردد (Mg/m^3) $1/4$ و غیر تردد را (Mg/m^3) $1/1$ به دست آوردند. ورهیس و لیندستران (۱۷) نیز در عمق ۲۰ سانتی‌متری جرم مخصوص ظاهری خاک لومی شنی سیلتی در ناحیه مینسوتا بین (Mg/m^3) $1/65 - 1/4$ برای مسیرهای تردد شده و (Mg/m^3) $1/4 - 1/1$ برای خاک‌های غیر تردد به دست آوردند.

نرخ رشد

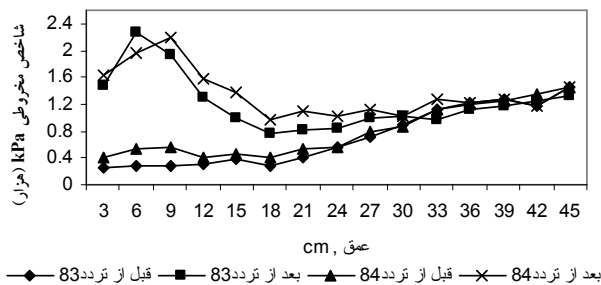
در این تحقیق نرخ رشد بر اساس اندازه‌گیری ارتفاع و تعیین ماده خشک گیاه در روزهای مختلف پس از کاشت تعیین شده است. در این مورد نیز با توجه به جدول ۳ اثر تیمار وزن معنی‌دار نبوده، زیرا تیمار وزن در لایه‌های زیرین خاک با توجه به نتایج جرم مخصوص ظاهری و شاخص مخروطی خاک اختلاف معنی‌داری در تراکم به وجود نیاورده است. اما اثر تردد روی نرخ رشد اثر معنی‌دار داشته است، زیرا تیمار تردد در لایه‌های زیرین خاک با توجه به نتایج جرم مخصوص ظاهری و شاخص مخروطی خاک اختلاف معنی‌داری در تراکم داشته است. با توجه به جداول ۵ و ۶ تردد در کل زمین به طور معنی‌داری باعث کاهش ارتفاع و جرم ماده خشک گیاه شده است، زیرا بیشترین فشردگی را در لایه‌های زیرین خاک ایجاد کرده است. به عنوان مثال پس از ۷۰ روز از کاشت گیاه در تیمار تردد در کل زمین، ارتفاع گیاه به طور میانگین ۱۳۳ سانتی‌متر

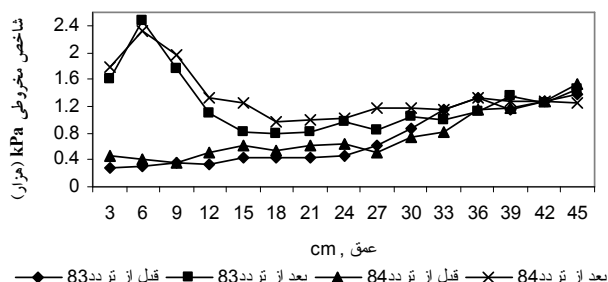
(T₁)

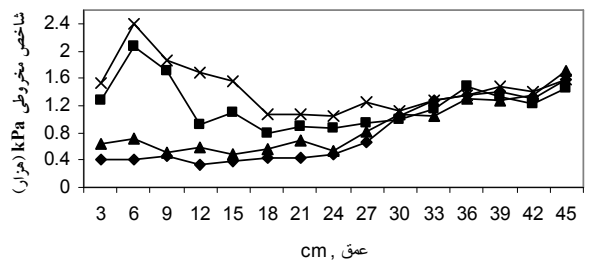
(P₁T₂)

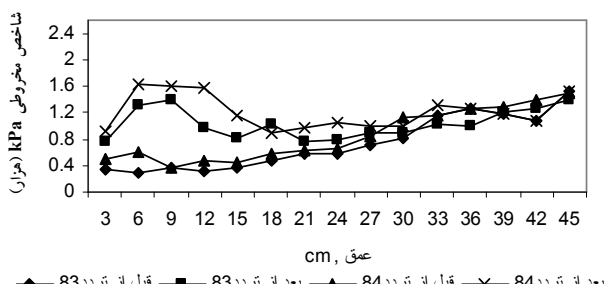
(P₁T₃)

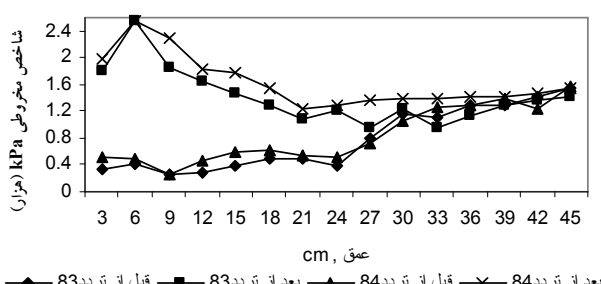
(P₁T₄)

(P₂T₃)

(P₂T₂)

(P₂T₄)

شکل ۴. شاخص مخروطی در قبل و بعد از تردد

P₁ - سبک ، تراکتور مسی فرگوسن ۲۸۵ ، P₂ - سنگین ، تراکتور مسی فرگوسن ۲۸۵ سنگین شده

T₁ - بدون تردد اضافی، T₂ - تردد بین خطوط کشت، T₃ - تردد روی ردیف کشت، T₄ - تردد در کل زمین

جدول ۳. نتایج تجزیه آماری تیمارهای آزمایشی

وزن دانه‌ها در هر بالال	عملکرد	جرم حجمی ریشه	وزن ماده خشک	ارتفاع گیاه	جرم مخصوص ظاهری خاک				سال کشت
					قبل از تردد	بعد از تردد	۳۱-۴۵	۱۶-۳۰	
ns	ns	ns	ns	ns	ns	ns	۰-۱۵	۱۶-۳۰	ns
**	**	*	**	**	*	*	*	*	ns
ns	ns	ns	ns	ns	*	*	*	*	ns

۱. اثر تیمار وزن (P_1 - سبک، تراکتور مسی فرگوسن ۲۸۵ - سنگین، تراکتور مسی فرگوسن ۲۸۵ - سنگین شده)
 ۲. اثر تیمار تردد: (T_1 - بدون تردد اضافی، T_2 - تردد بین خطوط کشت، T_3 - تردد روی ردیف کشت، T_4 - تردد در کل زمین)
 ۳. اثر برهمکنش تیمارهای وزن و تردد
 * و **: به ترتیب معنی دار نیست، معنی دار در سطوح پنج و یک درصد

جدول ۴-۱. مقایسه میانگین‌های 'جرم مخصوص ظاهری خاک

الگوهای تردد ^۲				
T_4	T_3	T_2	T_1	عمق (cm)
جرم مخصوص ظاهری خاک (g/cm^3)				
۱/۲۵۳ ^{ab}	۱/۱۹۷ ^b	۱/۲۲۶ ^{ab}	۱/۲۷۵ ^a	۰-۱۵
۱/۳۹ ^a	۱/۳۸۷ ^a	۱/۳۷۷ ^a	۱/۴۰۸ ^a	۱۶-۳۰
۱/۴۵۰ ^a	۱/۵۰۰ ^a	۱/۵۱۳ ^a	۱/۴۷۶ ^a	۳۱-۴۵
۱/۵۳۸ ^a	۱/۴۵۸ ^b	۱/۳۱۶ ^{cd}	۱/۳۳۶ ^d	۰-۱۵
۱/۵۹۱ ^a	۱/۵۳۳ ^b	۱/۴۶۳ ^c	۱/۴۶۳ ^c	۱۶-۳۰
۱/۵۳۰ ^a	۱/۵۴۰ ^a	۱/۵۴۵ ^a	۱/۴۶۱ ^b	۳۱-۴۵

۱. در هر سطر تفاوت بین هر دو میانگین که حداقل دارای یک حرف مشترک باشند، از نظر آماری معنی دار نیست (دانکن ۰.۵٪).
 ۲. T_1 - بدون تردد اضافی، T_2 - تردد بین خطوط کشت، T_3 - تردد روی ردیف کشت، T_4 - تردد در کل زمین

جدول ۴-۲. مقایسه میانگین‌های^۱ جرم مخصوص ظاهری خاک در قبل و بعد از تردد

تیمارهای وزن ^۲								عمق (cm)	
P ₂				P ₁					
الگوهای تردد				الگوهای تردد ^۳					
T ₄	T ₃	T ₂	T ₁	T ₄	T ₃	T ₂	T ₁		
جرم مخصوص ظاهری خاک (g/cm ³)									
۱/۲۵۳ ^{ab}	۱/۲۰۷ ^{ab}	۱/۲۵۰ ^{ab}	۱/۲۷۰ ^{ab}	۱/۲۵۳ ^{ab}	۱/۱۸۷ ^b	۱/۲۲۳ ^{ab}	۱/۲۸۰ ^a	۰-۱۵	قبل از تردد
۱/۵۴۳ ^a	۱/۵۰۳ ^a	۱/۳۴۳ ^c	۱/۲۳۳ ^d	۱/۵۳۴ ^a	۱/۴۱۳ ^b	۱/۲۹۰ ^{cd}	۱/۲۴۰ ^d	۰-۱۵	بعد از تردد

۱. در هر سطر تفاوت بین هر دو میانگین که حداقل دارای یک حرف مشترک باشند، از نظر آماری معنی‌دار نیست (دانکن ۵٪).

۲. P₁ - سبک، تراکتور مسی فرگوسن ۲۸۵ - P₂ - سنگین، تراکتور مسی فرگوسن ۲۸۵ سنگین شده

۳. T₁ - بدون تردد اضافی، T₂ - تردد بین خطوط کشت، T₃ - تردد روی ردیف کشت، T₄ - تردد در کل زمین

جدول ۵. مقایسه میانگین‌های^۱ ارتفاع گیاه ذرت در روزهای مختلف پس از کاشت

الگوهای تردد ^۲				روز پس از کاشت
T ₄	T ₃	T ₂	T ₁	
ارتفاع گیاه (cm)				
۲۵/۵ ^c	۳۲/۸ ^a	۳۲/۷ ^a	۲۹/۳ ^b	۲۶
۵۳/۳ ^c	۶۳/۷ ^{ab}	۶۳/۵ ^a	۶۲/۲ ^b	۳۶
۷۴/۲ ^d	۸۵/۵ ^a	۸۶/۲ ^{ab}	۸۴/۳ ^c	۴۶
۱۱۱/۰ ^c	۱۲۴/۰ ^a	۱۲۴/۱ ^a	۱۱۹/۸ ^b	۵۶
۱۳۳/۳ ^c	۱۵۵/۶ ^a	۱۵۴/۳ ^{ab}	۱۵۳/۶ ^b	۷۰
۱۶۱/۳ ^d	۱۸۵/۵ ^{bc}	۱۸۳/۵ ^c	۱۸۷/۰ ^{ab}	۸۶

۱. در هر سطر تفاوت بین هر دو میانگین که حداقل دارای یک حرف مشترک باشند، از نظر آماری معنی‌دار نیست (دانکن ۵٪).

۲. T₁ - بدون تردد اضافی، T₂ - تردد بین خطوط کشت، T₃ - تردد روی ردیف کشت، T₄ - تردد در کل زمین

جدول ۶. مقایسه میانگین‌های^۱ وزن ماده خشک گیاه ذرت در روزهای مختلف پس از کاشت

الگوهای تردد ^۲				روز پس از کاشت
T ₄	T ₃	T ₂	T ₁	
وزن ماده خشک گیاه ذرت (g/plant)				
۷/۵۳ ^{bc}	۱۱/۰۸ ^a	۱۰/۸۳ ^a	۸/۳۵ ^b	۲۶
۲۶/۶۸ ^c	۴۰/۹۶ ^a	۴۰/۷۳ ^a	۳۳/۷ ^b	۳۶
۶۷/۱۴ ^c	۸۰/۲۵ ^a	۷۹/۸۵ ^a	۷۴/۸۱ ^b	۴۶
۹۳/۰۸ ^d	۱۱۱/۲۵ ^b	۱۱۰/۱۵ ^b	۱۰۵/۳۱ ^c	۵۶
۱۲۸/۶۱ ^c	۱۴۶/۸۵ ^a	۱۴۷/۱۲ ^{ab}	۱۴۶/۸۱ ^{ab}	۷۰
۱۹۲/۶۰ ^d	۲۰۵/۵۰ ^{ab}	۲۰۶/۸۰ ^a	۲۰۱/۰۵ ^c	۸۶

۱. در هر سطر تفاوت بین هر دو میانگین که حداقل دارای یک حرف مشترک باشند، از نظر آماری معنی‌دار نیست (دانکن ۵٪).

۲. T₁ - بدون تردد اضافی، T₂ - تردد بین خطوط کشت، T₃ - تردد روی ردیف کشت، T₄ - تردد در کل زمین

جدول ۷. مقایسه میانگین‌های^۱ جرم حجمی ریشه گیاه ذرت در مرحله بلال دهی

الگوهای تردد ^۲			
T ₄	T ₃	T ₂	T ₁
جرم حجمی ریشه (g/cm ³)			
۴/۳۷۸ ^۹	۴/۴۵۵ ^۹	۴/۹۲۵ ^۹	۵/۲۷۱ ^۹

۱. در هر سطر تفاوت بین هر دو میانگین که حداقل دارای یک حرف مشترک باشند، از نظر آماری معنی‌دار نیست (دانکن ۵٪).

۲. T₁ - بدون تردد اضافی، T₂ - تردد بین خطوط کشت، T₃ - تردد روی ردیف کشت، T₄ - تردد در کل زمین

تا ارتفاع ۸۰ سانتی‌متری را نشان می‌دهد. برای آن نیز منحنی درجه ۶ رسم شده است و در تمام تیمارها R² بیشتر از ۰/۹۶ می‌باشد. در شکل ۷ توزیع کلی ریشه مشخص شده است، که در مکان‌های تیره تر شاخص ریشه، بیشتر می‌باشد. با توجه به این شکل در تیمارهای تردد روی ردیف و بین ردیف توزیع ریشه به اطراف متمایل تر و به صورت غیر یک‌نواخت توزیع شده ولی در تیمار الگوی تردد در کل زمین و بدون تردد به صورت یک‌نواخت‌تری ریشه گسترش یافته است. البته لازم به ذکر است که در الگوی تردد در کل زمین با توجه به یک‌نواختی توسعه ریشه، کاهش رشد ریشه نسبت به دیگر الگوهای تردد به چشم می‌خورد، زیرا با توجه به نتایج جرم مخصوص خاک و شاخص مخروطی، بیشترین تراکم در لایه‌های زیرین خاک، در این تیمار مشاهده می‌شود.

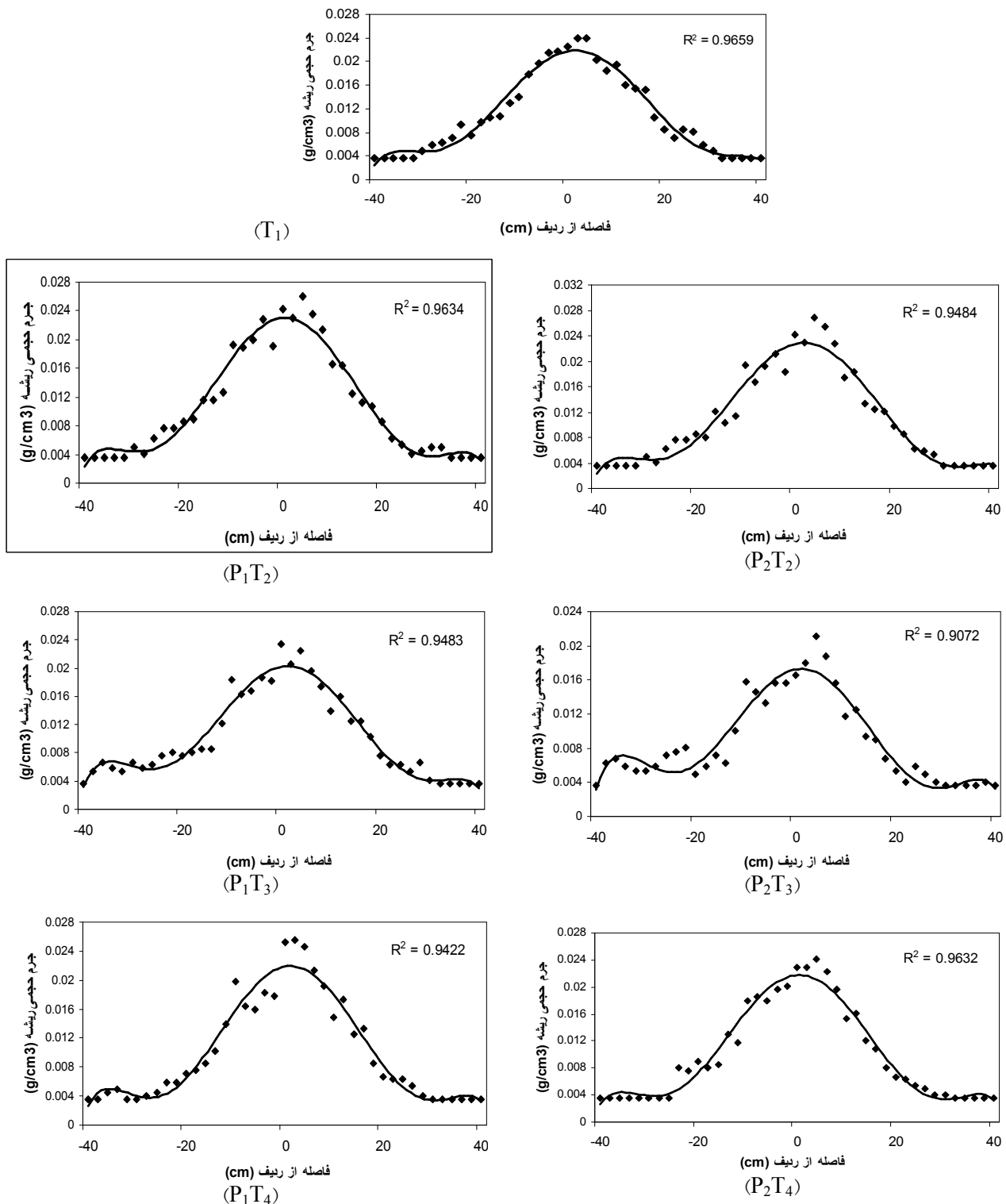
عملکرد

با توجه به جدول ۳، اثر وزن روی عملکرد نیز معنی‌دار نبوده است، که به دلیل اختلاف کم بین سطوح وزن می‌باشد، زیرا همان‌طور که مشاهده شد تیمار وزن اثر معنی‌داری روی جرم مخصوص ظاهری و شاخص مخروطی خاک نداشته لذا روی رشد گیاه و توسعه ریشه و نهایتاً عملکرد اثر معنی‌داری روی نداده است. اما کاهش عملکرد در هنگام بارهای محوری زیاد گزارش شده است. به عنوان مثال در تحقیقی که هامل (۷) انجام داد، متوجه شد که عملکرد محصول تحت تأثیر نیروی ۱۰ تنی روی خاک لومی نبوده است، اما تراکم ناشی از

بود که حدود ۱۴ تا ۲۰ سانتی‌متر از دیگر تیمارهای تردد کمتر می‌باشد. و در همان تاریخ جرم ماده خشک در تیمار تردد در کل زمین ۱۲۸ گرم بود که حدود ۲۰ گرم از دیگر تیمارهای تردد کمتر بود. نکته مهمی که در جداول ۵ و ۶ به چشم می‌خورد آن است که، در تیمارهای تردد روی ردیف و تردد در بین ردیف اختلاف‌های معنی‌داری مشاهده نمی‌شود، زیرا در هر دو تیمار تراکم به صورت یک‌نواخت نبوده است تا مانع نفوذ و گسترش ریشه شود. ولی اختلاف این دو تیمار با تیمار بدون تردد معنی‌دار می‌باشد که ناشی از توسعه بهتر ریشه و نهایتاً رشد محصول بوده است.

جرم حجمی ریشه

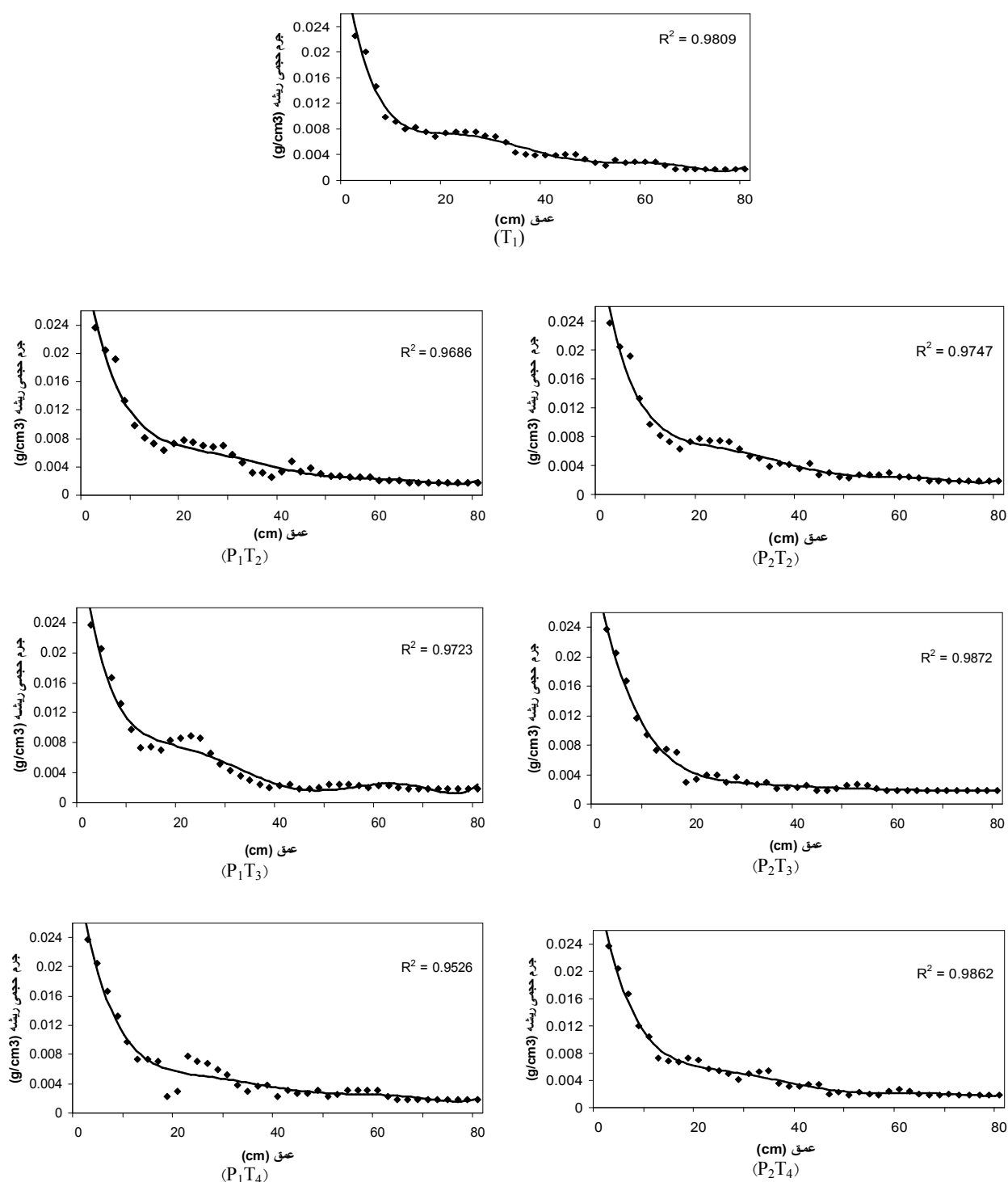
جرم حجمی ریشه درست بعد از مرحله بلال دهی ذرت اندازه‌گیری شد. با توجه به جدول ۷ اثر تردد روی جرم حجمی ریشه تأثیر معنی‌داری داشته است. در تیمار تردد در کل زمین کمترین جرم حجمی ریشه به دست آمد، زیرا تیمار تردد در کل زمین سبب تراکم در لایه‌های زیری خاک به صورت یک‌نواخت شده و مانع گسترش و توسعه ریشه شده است. کاسپر و همکاران (۸) نیز گزارش کردند که در کرت متراکم شده نسبت به کرت بدون تردد در ۳۰ سانتی‌متری خاک برای گیاه ذرت کاهش معنی‌دار رشد ریشه وجود داشته است. شکل ۵ نحوه توزیع ریشه در دو طرف گیاه ذرت در تیمارهای مختلف را نشان می‌دهد. منحنی‌های رسم شده از درجه ۶ می‌باشند که در تمام تیمارها R² بیشتر از ۰/۹۴ می‌باشد. در شکل ۶ نیز توزیع ریشه بر حسب عمق

شکل ۵. جرم حجمی ریشه در دو سوی ردیف ذرت

P_1 - سبک ، تراکتور مسی فرگوسن ۲۸۵ ، P_2 - سنگین ، تراکتور مسی فرگوسن ۲۸۵ سنگین شده

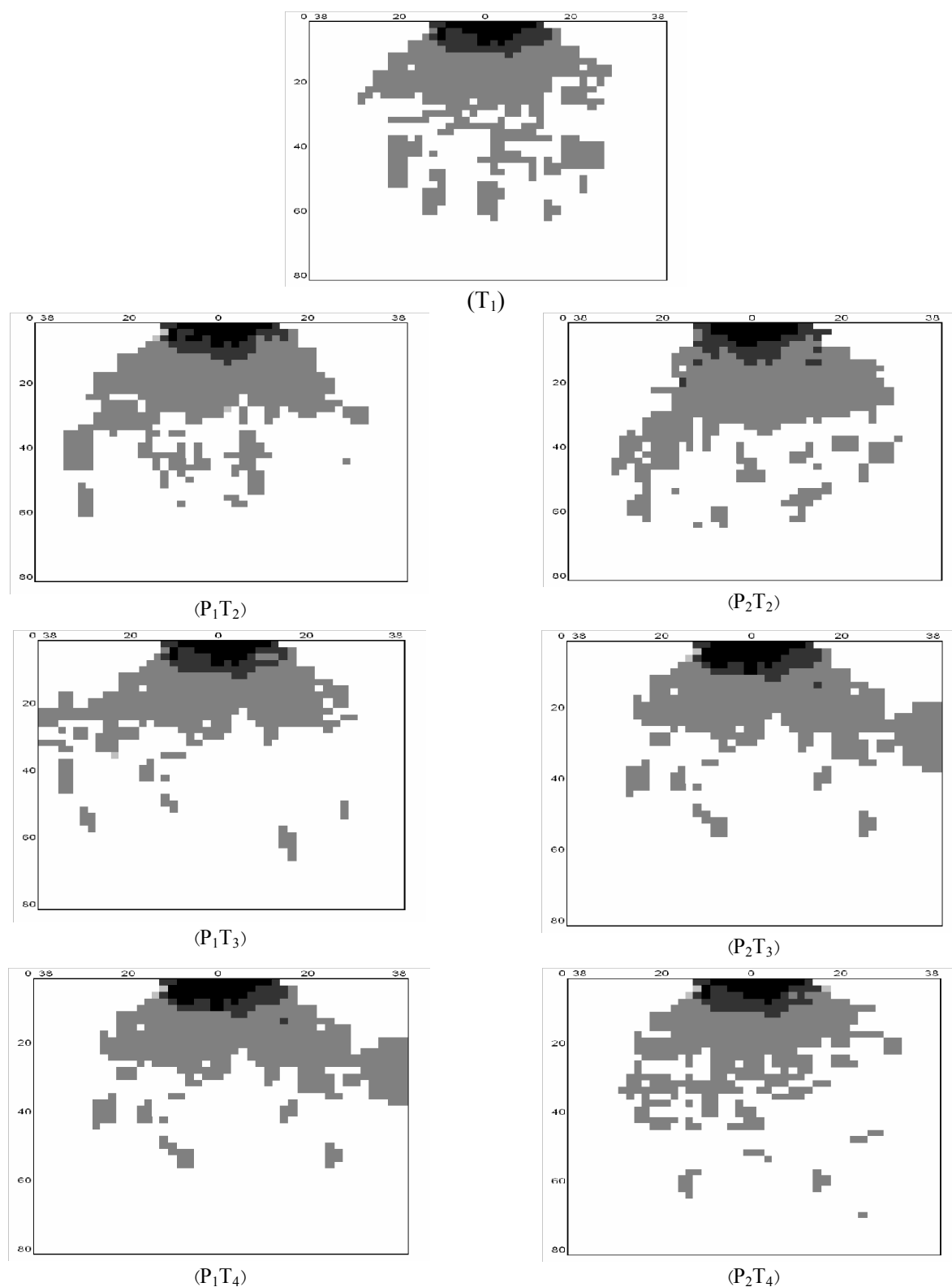
T_1 - بدون تردد اضافی، T_2 - تردد بین خطوط کشت، T_3 - تردد روی ردیف کشت، T_4 - تردد در کل زمین

شکل ۶. میانگین جرم حجمی ریشه در عمق‌های مختلف

P₁ - سبک ، تراکتور مسی فرگوسن ۲۸۵ ، P₂ - سنگین ، تراکتور مسی فرگوسن ۲۸۵ سنگین شده

T₁ - بدون تردد اضافی، T₂ - تردد بین خطوط کشت، T₃ - تردد روی ردیف کشت، T₄ - تردد در کل زمین

شکل ۷. توزیع جرم حجمی ریشه (محور افقی: فاصله از گیاه، عمود بر ردیف کشت و محور عمودی: عمق از سطح زمین)

P_1 - سبک ، تراکتور مسی فرگوسن ۲۸۵ ، P_2 - سنگین ، تراکتور مسی فرگوسن ۲۸۵ سنگین شده

T_1 - بدون تردد اضافی ، T_2 - تردد بین خطوط کشت ، T_3 - تردد روی ردیف کشت ، T_4 - تردد در کل زمین

جدول ۸. مقایسه میانگین‌های^۱ عملکرد دانه ذرت

الگوهای تردد ^۲			
T ₄	T ₃	T ₂	T ₁
عملکرد (Mg/ha)			
۳/۹۷ ^c	۶/۳۳ ^a	۶/۲۰ ^b	۶/۶۵ ^a
وزن دانه ها در هر بلال (g)			
۲۱۴/۷ ^c	۲۴۲/۱ ^b	۲۵۳/۵ ^a	۲۴۳/۸ ^b

۱. در هر سطر تفاوت بین هر دو میانگین که حداقل دارای یک حرف مشترک باشند، از نظر آماری معنی دار نیست (دانکن ۵٪).

۲. T₁ - بدون تردد اضافی، T₂ - تردد بین خطوط کشت، T₃ - تردد روی ردیف کشت، T₄ - تردد در کل زمین

زیرین خاک در الگوی تردد در کل زمین بوده است. به طور مشابه، با توجه به جداول ۳ و ۸ وزن دانه در هر بلال نیز در تیمار تردد در کل زمین کمترین مقدار را نسبت به تیمارهای دیگر داشت. با توجه به نتایج به دست آمده افزایش محدود وزن، روی تراکم خاک در لایه‌های زیرین خاک و هم‌چنین رشد و عملکرد محصول، حتی در شرایط مرطوب، اثر معنی‌داری نخواهد داشت. حال چنانچه افزایش قابل ملاحظه‌ای در وزن نداشته باشیم، تردد روی ردیف و تردد بین ردیف نیز با هم اختلاف معنی‌داری روی عملکرد نخواهند داشت. در صورتی که تردد در تمام زمین سبب کاهش چشمگیر عملکرد می‌شود. به عبارت دیگر با توجه به اجتناب ناپذیر بودن تردد تراکتور در زمین و با توجه به تراکتورها و ادوات موجود، بهتر است تراکم خاک بین خطوط کشت و یا روی ردیف‌های کشت در طی عملیات خاک ورزی به‌وجود آید. به نحوی که در سال‌های متمادی تراکم در لایه‌های زیرین خاک در کل سطح زمین، به‌طور یک‌نواخت به وقوع نپیوندد و موجب کاهش عملکرد بیشتر محصول نشود.

سپاسگزاری

نویسندگان مقاله، از مساعدت‌های انجام شده توسط معاونت محترم پژوهشی دانشگاه شیراز تشکر و قدردانی به عمل می‌آورند.

نیروی ۲۰ تنی حتی در رطوبت پایین، باعث کاهش رشد ریشه و رشد محصول شده است. به عبارت دیگر افزایش محدود وزن، اثر معنی‌داری روی عملکرد نمی‌گذارد مخصوصاً با توجه به نتیجه حاصل اگر تردد در شرایط خشک صورت گرفته باشد، اثر وزن در مقادیر بالا نیز بی‌معنی می‌باشد. با توجه به جداول ۳ و ۸ اثر تیمارهای تردد روی عملکرد معنی‌دار می‌باشد، زیرا اثر تردد با توجه به جداول ۳ و ۴-۱ بر جرم مخصوص ظاهری خاک، حدوداً تا عمق ۳۰ سانتی‌متری معنی‌دار بوده لذا سبب کاهش توسعه ریشه و رشد محصول و نهایتاً عملکرد می‌شود. به طوری که در تیمار تردد در کل زمین به طور متوسط ۳/۹۷ تن در هکتار و در تیمار بدون تردد حدود ۶/۶۵ تن در هکتار عملکرد به دست آمده است. در تیمارهای تردد بین ردیف و تردد روی ردیف، میانگین عملکرد به ترتیب ۶/۲ و ۶/۳ تن در هکتار بود. همان‌طور که مشاهده می‌شود در الگوی تردد در کل زمین کاهش چشمگیر عملکرد نسبت به تردد روی ردیف و تردد بین ردیف رخ داده است، ولی با توجه به جدول ۷، با این که اختلاف معنی‌دار بین تیمارها در جرم حجمی ریشه وجود دارد، اما از لحاظ عددی نزدیک به هم می‌باشند، که نشان دهنده آن است که کاهش جرم حجمی ریشه از حدی سبب کاهش چشمگیر عملکرد می‌شود، که این خود به دلیل یک‌نواختی فشردگی در لایه‌های

منابع مورد استفاده

۱. ابطحی، ع.، ن. کریمیان و م. صلیحی. ۱۳۷۰. گزارش مطالعات خاک شناسی نیمه تفضیلی اراضی منطقه باجگاه- استان فارس. انتشارات دانشگاه شیراز.
2. Allen, R. R. and J. T. Musick. 1997. Furrow irrigation infiltration with multiple traffic and increased axle mass. *Appl. Eng. Agric.* 13: 49-53.
3. Bicki, T. J. and J. C. Siemens. 1991. Crop response to wheel traffic soil compaction. *Trans. ASAE.* 34: 909-913.
4. Gameda, S., G. S. V. Raghavan, E. McKyes, A. K. Watson and G. Mehuys. 1994. Response of grain corn to subsoiling and chemical wetting of a compacted clay subsoil. *Soil Till. Res.* 29: 179-187.
5. Gaultney, L., G. W. Krutz, G. C. Steinhardt and J. B. Liljedahl. 1982. Effects of subsoil compaction on corn yields. *Trans. ASAE.* 3: 563-569.
6. Hamlett, J. M., S. W. Melvin and R. Horton. 1990. Traffic and soil amendment effects on infiltration and compaction. *Trans. ASAE.* 33: 821-826.
7. Hammel, J. E. 1994. Effect of high-axle load traffic on subsoil physical properties and crop yields in the Pacific Northwest USA. *Soil Till. Res.* 29: 195-203.
8. Kaspar, T.C., J. K. Radke and J. M. Laflen. 2001. Small grain cover crops and wheel traffic effects on infiltration, runoff, and erosion. *J. Soil Water Conserv.* 56: 160-164.
9. Lowery, B. and R. T. Schuler. 1994. Duration and effects of compaction on soil and plant growth in Wisconsin. *Soil Till. Res.* 29: 205-210.
10. Raghavan, G. S. V., E. McKyes, R. Baxter and G. Gendron. 1979. Traffic-soil-plant (maize) relations. *J. Terramech.* 16: 181-189.
11. Raghavan, G. S. V., E. McKyes, F. Taylor, P. Richard and A. Watson. 1979. The relationship between machinery traffic and corn yield reductions in successive years. *Trans. ASAE.* 22: 1256-1259.
12. Raper, R. L. 2005. Agricultural traffic impacts on soil. *J. Terramech.* 42: 259-280.
13. Reeves, D. W., H. H. Rogers, J. A. Droppers, S. A. Prior and J. B. Powell. 1992. Wheel-traffic effects on corn as influenced by tillage system. *Soil Till. Res.* 23: 177-192.
14. Tardieu, F. and H. Manichon. 1986. Characterization as a water sink of the maize root system in cultivated fields, II. A method for studying vertical and horizontal distribution of roots. *Agron.* 6: 415-425.
15. Taylor, H. M. and H. R. Gardner. 1963. Penetration of cotton seedling taproots as influenced by bulk density, moisture content, and strength of soil. *Soil Sci.* 96: 153-156.
16. Unger, P. W. and T. C. Kaspar. 1994. Soil compaction and root growth: a review. *Agron. J.* 86: 759-766.
17. Voorhees, W.B. and M. J. Lindstrom. 1984. Long-term effects of tillage method on soil tilth independent of wheel traffic compaction. *Soil Sci. Soc. Amer. J.* 48: 152-156.
18. Voorhees, W. B. 1991. Compaction effects on yield – are they significant. *Trans. ASAE.* 34: 1667-1672.